

Eliza FarelNIK

Znaczenie koncepcji *slow city* w budowaniu zrównoważonego rozwoju małych miast w Polsce

The importance of the slow city concept for building sustainable development of small towns in Poland

The aim of the article is to present the process of using the slow city concept in Poland in the context of the key determinants of the development of small towns and to show the potential and directions of development of Cittaslow towns. The research was based on a critical analysis of the literature and strategic documents of the local development policy of Cittaslow towns. To compare the level of development of Cittaslow towns, a synthetic indicator of the socio-economic potential and the indicator of the quality of life were used. The first section describes the paradigm of sustainable development and the development challenges of small towns in Poland. The second section discusses the assumptions of the slow city and the determinants of the process of its implementation. The next section focuses on the socio-economic potential of Cittaslow towns and possible directions of their development. The last section assesses examples of cooperation between towns belonging to the Polish National Cittaslow Network.

DOI	https://doi.org/10.31268/StudiaBAS.2022.23
Słowa kluczowe	<i>slow city</i> , Cittaslow, rozwój zrównoważony, małe miasta, Polska
Keywords	<i>slow city</i> , Cittaslow, sustainable development, small towns, Poland
O autorce	doktor nauk ekonomicznych w dyscyplinie ekonomia, adiunkt, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Wydział Nauk Ekonomicznych, Instytut Ekonomii i Finansów, Katedra Teorii Ekonomii • ✉ eliza.farelnik@uwm.edu.pl • ORCID 0000-0002-8961-3561

Artykuł został udostępniony na licencji Creative Commons – Uznanie Autorstwa 3.0 Polska (CC BY 3.0 PL).

Wstęp

W różnych dyscyplinach naukowych miasto jest definiowane w nieco inny sposób, w zależności od sfer jego funkcjonowania, na które kładziony jest akcent. Na przykład w perspektywie urbanistyki miasto to fizyczna struktura wypełniająca określone funkcje, w socjologii to zbiór elementów kulturowych i relacji (więzi społecznych), w ekonomii – miejsce prowadzenia działalności gospodarczej albo rynek, w naukach politycznych – specyficzna jednostka administracyjna i miejsce podejmowania decyzji politycznych, a w geografii – struktura przestrzenno-funkcjonalna czy lokalny terytorialny system społeczny. Przy omawianiu specyfiki funkcjonowania miasta J.J. Parysek zwraca uwagę na systemowe jego ujęcie, w którym system terytorialny miasta tworzą: zbiorowość ludzi wraz z ich potrzebami, dążeniami i życiowymi aspiracjami oraz warstwa podłoża materialnego, ze wszystkimi elementami – także przyrodniczymi i antropogenicznymi – wyodrębniona w postaci terytorium. Składniki tego systemu charakteryzuje wysoki stopień złożoności oraz liczne wewnętrzne zależności. Jeszcze inne ujęcia prezentowane przez

tego autora to organicystyczna koncepcja miasta (miasto jako organizm) czy miasto pojmowane jako ekosystem¹.

Wielość perspektyw badawczych sprawiła, że na przestrzeni lat powstały liczne koncepcje i modele rozwoju miast², które starano się wcielić w życie z myślą o trwałym, zrównoważonym, sprawiedliwym i inkluzywnym rozwoju ośrodków miejskich³. W ostatnim czasie największym zainteresowaniem badaczy, władarzy czy samych użytkowników miast cieszą się: *smart city*⁴, *sustainable city*⁵, *green city*⁶, *eco city*⁷, *just city*⁸, *resilient city*⁹, a nawet *15-minute city*¹⁰. Od kilkunastu lat w Polsce (choć nie tylko) można zaobserwować także rosnące zainteresowanie filozofią *slow* oraz modelem rozwoju *slow city*¹¹, przejawiające się dynamicznym rozwojem Polskiej Krajowej Sieci Miast Cittaslow (PKSMC), drugiej co do wielkości tego typu sieci na świecie. Małe miasta, będące członkami sieci Cittaslow, wykorzystują w ten sposób szanse, jakie stwarza przyjęcie wspólnego modelu rozwoju oraz współpraca sieciowa.

Gdy weźmie się powyższe pod uwagę, można postawić pytanie o znaczenie *slow city* w zrównoważonym rozwoju małych i średnich miast w Polsce. Celem artykułu jest przedstawienie procesu implementacji modelu *slow city* w Polsce w kontekście kluczowych uwarunkowań rozwoju małych miast, a także ukazanie potencjału i kierunków rozwoju miast Cittaslow. Egzemplifikację procesu implementacji modelu *slow city* stanowiły działania i polityka rozwoju miast Cittaslow,

- 1 J.J. Parysek, *Miasto w ujęciu systemowym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2015, t. 77, nr 1, s. 29, 34, 39–45, <https://doi.org/10.14746/rpeis.2015.77.1.3>.
- 2 Warto zwrócić uwagę na trudności związane z wyraźnym rozgraniczeniem znaczenia słów „koncepcja” i „model”. Szerzej na ten temat: L. Mierzejewska, *Rozwój zrównoważony miasta. Zagadnienia poznawcze i praktyczne*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2009, s. 180; J.J. Parysek, *O metaforach i innych pojęciach w kontekście wehikułów rozwoju lokalnego i regionalnego*, „Studia KPZK PAN” 2017, nr 177, s. 33, <https://doi.org/10.24425/118583>.
- 3 Szerzej: J.J. Parysek, *W poszukiwaniu optymalnego modelu rozwoju miasta (temat z wariacjami)* [w:] *W poszukiwaniu optymalnego modelu miasta*, red. E. Szafranek, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2021; L. Mierzejewska, J.J. Parysek, *Porządne miasto porządnymi mieszkańcami*, „Studia Miejskie” 2020, nr 39, s. 11–27, <https://doi.org/10.25167/sm.2064>; E. Strzelecka, *Małe miasta a nowoczesne modele rozwoju miast* [w:] *Alternatywne modele rozwoju miast. Sieć miast Cittaslow*, red. E. Strzelecka, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź 2017.
- 4 Szerzej: D. Stawasz, D. Sikora-Fernandez, *Koncepcja smart city na tle procesów i uwarunkowań rozwoju współczesnych miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016; Ch. Landry, *Kreatywne miasto*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2013.
- 5 A. Dembicka-Niemiec, *Zrównoważony rozwój a funkcje miast. Badanie związków między zrównoważonym rozwojem średnich miast w Polsce a ewolucją ich struktury funkcjonalnej*, Uniwersytet Opolski, Opole 2017.
- 6 Szerzej: J. Breuste et al., *Making Green Cities. Concepts, Challenges and Practice*, Springer, 2020.
- 7 Szerzej: L. Mierzejewska, *Zrównoważony rozwój miasta – wybrane sposoby pojmowania, koncepcje i modele*, „Problemy Rozwoju Miast” 2015, nr 3, s. 5–11.
- 8 *Ibidem*.
- 9 Szerzej: A. Drobnik, *Koncepcja „urban resilience”: narzędzie strategicznej diagnozy i monitoringu miast*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2015, t. 77, nr 1, s. 119–143, <https://doi.org/10.14746/rpeis.2015.77.1.7>.
- 10 Szerzej: C. Moreno et al., *Introducing the „15-minute City”: Sustainability, Resilience and Place Identity in Future Post-pandemic Cities*, „Smart Cities” 2021, nr 4, s. 93–111, <https://doi.org/10.3390/smartcities4010006>.
- 11 Szerzej: E. Farelnik, A. Stanowicka, W. Wierzbicka, *Cittaslow – model rozwoju i współpracy małych miast*, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Olsztyn 2020.

które po przystąpieniu do tego stowarzyszenia rozpoczęły realizację jego założeń. Podmiotem badań była zatem Polska Krajowa Sieć Miast Cittaslow. W opracowaniu przeanalizowano piśmiennictwo (polskie i zagraniczne publikacje naukowe oraz akty prawne), a także krajowe i międzynarodowe strategie istotne z perspektywy kształtowania polityki rozwoju miast w Polsce oraz strategiczne dokumenty lokalnej polityki rozwoju miast Cittaslow. W celu porównania poziomu rozwoju miast Cittaslow przywołano dane o syntetycznym wskaźniku potencjału społeczno-gospodarczego (opartym na 14 wskaźnikach szczegółowych)¹² oraz wskaźniku jakości życia (opierającym się na 48 wskaźnikach cząstkowych)¹³.

Artykuł składa się ze wstępu, z trzech rozdziałów oraz podsumowania. W opracowaniu scharakteryzowano paradygmat zrównoważonego rozwoju oraz wskazano w tym kontekście problemy i bariery rozwojowe małych i średnich miast w Polsce. Ponadto omówiono główne założenia modelu *slow city* oraz przebieg procesu jego implementacji. Zwrócono uwagę na możliwe korzyści wynikające z przyjęcia tego podejścia w polityce rozwoju lokalnego. Następnie dokonano charakterystyki Polskiej Krajowej Sieci Miast Cittaslow, przy czym skupiono się na zróżnicowaniu poziomu potencjału społeczno-gospodarczego oraz poziomu jakości życia, a także na aktywności prorozwojowej miast należących do sieci Cittaslow, która wpływa na rozwój nie tylko pojedynczych miast, lecz także całej sieci i regionu, w którym są te miejscowości zlokalizowane.

Paradygmat zrównoważonego rozwoju oraz wyzwania rozwojowe małych miast w Polsce

Miasto jest złożonym systemem podlegającym przeobrażeniom, procesowi rozwoju. Jak podkreśla M. Bryx, miasto ciągle transformuje. Zmiany, które w nim zachodzą pod wpływem różnorodnych czynników, to współistniejące w skali miasta różnokierunkowe zjawiska: rozwoju i degradacji, przekształceń pozytywnych i pożądanych oraz negatywnych i nieoczekiwanych. Miasto jest wynikiem działań zbiorowości, czyli społeczności, która je zamieszkuje i użytkuje podczas realizacji swojego „prawa do miasta”. Zmianę miasta kreują przede wszystkim zjawiska rynkowe, ale jest ona także efektem planowych działań, podejmowanych zwłaszcza w tych sferach, w których mechanizm rynkowy się nie sprawdza¹⁴, np. w procesach rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich, które obecnie są prowadzone w Polsce zgodnie z ustawą o rewitalizacji z 2015 r.¹⁵ Zmiany w miastach są konieczne, ważne jest jednak, by nie były chaotyczne ani przypadkowe, lecz podporządkowane dobru ogółu. Szczególnie istotne są przy tym ciągłość tożsamości miasta, jego dziedzictwo kulturowe i niepowtarzalność¹⁶.

12 E. Farelnek, A. Stanowicka, W. Wierzbicka, *Cittaslow...*, s. 90.

13 P. Śleszyński, *Gmina dobra do życia. Wskaźnik jakości życia w gminach*, Serwis Samorządowy PAP, Warszawa 2021, https://samorzad.pap.pl/sites/default/files/2021-11/Raport_Gmina_dobra_do_zycia_0.pdf [dostęp: 14 czerwca 2022 r.].

14 M. Bryx, *Mieszkanie dostępne w zrównoważonym mieście*, CeDeWu, Warszawa 2021, s. 55.

15 Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz.U. 2015, poz. 1777).

16 K. Dziworska, A. Wojewnik-Filipkowska, D. Trojanowski, *Dokąd zmierzają współczesne miasta? [w:] Inwestycje i nieruchomości – współczesne wyzwania*, red. A. Wojewnik-Filipkowska, K. Szczepaniak, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2019, s. 117.

Określenie optymalnego modelu rozwoju miasta wymaga odniesienia się przede wszystkim do paradygmatu zrównoważonego rozwoju. Przy czym zrównoważony rozwój to taki „rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli, zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń”¹⁷. Można się tu także powołać na strategię Europa 2020, w której określono trzy priorytety: rozwój inteligentny, zrównoważony rozwój oraz rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu¹⁸. Kolejnym wyznacznikiem kierunków rozwoju i podejmowanych w miastach działań stała się przyjęta w 2015 r. Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030¹⁹, w której określono 17 bardzo ambitnych celów rozwojowych, wśród których znalazły się m.in.: tworzenie bezpiecznych, stabilnych i zrównoważonych, odpornych na skutki klęsk żywiołowych miast sprzyjających włączeniu społecznemu, promowanie stabilnego, inkluzywnego, zrównoważonego modelu wzrostu gospodarczego oraz pełnego i efektywnego zatrudnienia czy wypracowanie zrównoważonych modeli konsumpcji i produkcji. Dopełnieniem wizji zrównoważonych miast XXI w. są założenia Europejskiego Zielonego Ładu, którego realizacja ma przynieść mieszkańcom i użytkownikom miast wiele korzyści, takich jak świeże powietrze, czysta woda, zdrowe gleby i różnorodność biologiczna, wyremontowane energooszczędne budynki, zdrowa i przystępna cenowo żywność, większa oferta transportu publicznego, czystsza energia i najnowsze ekologiczne innowacje technologiczne, trwalsze produkty, które można naprawić, poddać recyklingowi i ponownie wykorzystać, przyszłościowe miejsca pracy i umiejętności niezbędne do transformacji, a także odporny i konkurencyjny w skali globalnej przemysł²⁰. Wizja rozwoju miast w Polsce została także określona w aktualnej Krajowej Polityce Miejskiej 2030²¹, z której wynika, że miasto przyszłości to:

- miasto kompaktowe – dążące do rozwoju obszarów miejskich (w zawartości strukturalnej) w sposób zrównoważony i odpowiedzialny oraz do racjonalnego wykorzystania przestrzeni i dostępnych zasobów;
- miasto zielone – przeciwstawiające się pogłębianiu kryzysu klimatycznego, przeciwdziałające skutkom zmian klimatu, w którym ogranicza się emisję zanieczyszczeń powietrza oraz odbudowuje ekosystemy na obszarach miejskich;

17 Art. 3, pkt 50 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. nr 62, poz. 627, ze zm.).

18 Komunikat Komisji. Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu (COM(2010) 2020), s. 11–12, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:PL:PDF> [dostęp: 10 czerwca 2022 r.].

19 Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030, 2015, s. 16–17, https://www.unic.un.org.pl/files/164/Agenda%202030_pl_2016_ostateczna.pdf [dostęp: 10 czerwca 2022 r.].

20 Europejski Zielony Ład. *Aspirowanie do miana pierwszego kontynentu neutralnego dla klimatu*, Komisja Europejska, 2022, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_pl [dostęp: 10 czerwca 2022 r.].

21 Krajowa Polityka Miejska 2030, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Warszawa 2022, s. 19–20, <https://www.gov.pl/attachment/01114756-5e93-4607-a616-44d59a24e9d5> [dostęp: 12 września 2022 r.].

- miasto produktywne – opierające rozwój na zdywersyfikowanej gospodarce, która zapewnia mieszkańcom miejsca pracy;
- miasto cyfrowe – w którym wykorzystuje się procesy transformacji cyfrowej na rzecz wzmacniania wzajemnych relacji pomiędzy zarządzającymi, mieszkańcami, organizacjami pozarządowymi i przedsiębiorcami, aby efektywnie zarządzać rozwojem miejskim;
- miasto dostępne – w którym są niwelowane bariery, zapewnione równe szanse wszystkim mieszkańcom oraz pełne ich uczestnictwo w życiu społeczności, a także dostęp do usług publicznych;
- miasto sprawne – skutecznie zarządzane, efektywnie wykorzystujące zasoby własne, ale także stawiające na umiejętność współpracy między wszystkimi uczestnikami procesów rozwoju. Jak zwracają uwagę M. Bryx, J. Lipiec i I. Rudzka²², zrównoważone miasto aspiruje do bycia blisko naturalnego ekosystemu, nie produkuje więcej odpadów, niż może zutylizować, i nie konsumuje więcej zasobów, niż może wyprodukować, a proekologiczny styl życia jest propagowany zarówno przez władze, jak i przez mieszkańców miasta, którzy muszą przestrzegać zasad uczciwości, sprawiedliwości oraz konsensusu.

Natomiast J. Hausner zauważa, że efektywne wykorzystanie miejskiego potencjału rozwojowego wymaga uwzględnienia różnicy między zasobami i strumieniami, które je generują. Miary rozwoju miasta należy odnosić do wykorzystywania i pomnażania jego wewnętrznych zasobów, czyli do utrzymywania i podnoszenia własnego potencjału rozwojowego, determinowanego przebiegiem wewnątrzmijskich procesów tworzenia wartości opierających się na aktywności i potencjale twórczym mieszkańców miasta²³.

Zrównoważone miasta to te, które powinny dążyć do realizacji modelu gospodarki o obiegu zamkniętym, w której utrzymuje się najwyższą użyteczność i wartość tak długo, jak to możliwe, a także do polityki *zero waste* w odniesieniu do niebieskiej, zielonej i białej infrastruktury²⁴. Rozwiązania opierające się na modelu cyrkularnym powinny być zindywidualizowane, dopasowane do cech swoistych, do tzw. DNA miasta. Każde miasto, aby mogło się rozwijać, musi określić swoją ideę, przez co rozumie się specyficzny dla niego proces wykorzystania jego potencjału rozwojowego i generowania wartości²⁵. Na potrzebę tworzenia gospodarek regeneracyjnych z założenia przywracających i odtwarzających lokalne i globalne cykle życia, od których zależy dobrostan człowieka, zwraca także uwagę w swojej książce K. Raworth²⁶.

Można zatem stwierdzić, że jednym z głównych celów zrównoważonego miasta jest dążenie do poprawy jakości życia jego mieszkańców. Dotyczy to zarówno dużych ośrodków miejskich, jak i miast małych czy średnich; miast o funkcjach metropolitalnych, stolic województw, miast

22 M. Bryx, J. Lipiec, I. Rudzka, *Green Urban Regeneration Project*, CeDeWu, Warszawa 2015, s. 18.

23 J. Hausner, *Spoleczna czasoprzestrzeń gospodarowania. W kierunku ekonomii wartości*, Wydawnictwo Nieoczywiste, Warszawa 2019, s. 269–272.

24 Kolor błękitny nawiązuje do cieków wodnych, zielony – roślinności i terenów zielonych, a biały – powietrza, jego jakości oraz narzędzi pomagających w jego parametryzacji oraz oczyszczaniu. Szerzej: M. Kudłacz, *Miasto-idea. Nowe podejście do gospodarowania zasobami miasta*, CeDeWu, Warszawa 2021.

25 *Ibidem*, s. 132–133.

26 K. Raworth, *Ekonomia obwarzanka. Siedem sposobów myślenia o ekonomii XXI wieku*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2021, s. 199–232.

powiatowych czy najmniejszych ośrodków, które pełnią funkcje w skali lokalnej. Warto zwrócić uwagę na stan i wyzwania rozwojowe zwłaszcza tych najmniejszych ośrodków w Polsce, które często borykają się z wieloma problemami ekonomicznymi, społecznymi, przestrzennymi czy środowiskowymi²⁷. Jednym z nich jest kurczenie się miast, czyli ubytek liczby mieszkańców. Jego konsekwencjami są np.: spadek podaży oraz wydajności pracy na skutek migracji i starzenia się ludności, spadek popytu na pracę wskutek ograniczania i przenoszenia działalności gospodarczej do innych miejsc, wzrost udziału osób bezrobotnych oraz osób o niskim wykształceniu w ludności ogółem, spadek dochodów mieszkańców, spadek konsumpcji niektórych dóbr i usług czy wreszcie pogłębianie się dysproporcji dochodowych między regionami²⁸. Do najczęściej zauważanych problemów oraz barier rozwojowych małych i średnich miast w Polsce należą²⁹:

- w sferze społecznej:
  - starzejące się społeczeństwo,
  - odpływ ludności (zwłaszcza młodych osób) w kierunku dużych miast lub za granicę,
  - niedostosowanie systemu edukacji i szkolnictwa wyższego do potrzeb rynku pracy,
  - popytowo-podażowe niedopasowanie strukturalne miejsc pracy, bezrobocie,
  - obszary biedy i ubóstwa,
  - dysproporcje w poziomie zamożności,
  - niski poziom partycypacji społecznej,
  - cyfrowe wykluczenie seniorów lub osób najuboższych,
  - niska dostępność usług w najmniejszych, często peryferyjnie położonych ośrodkach;
- w sferze gospodarczej:
  - związek sfery gospodarczej miasta przede wszystkim z tradycyjnymi branżami,
  - niski poziom innowacyjności gospodarki,
  - zmiany struktury gospodarki lokalnej,
  - ograniczoność terenów pod nowe inwestycje,
  - niski poziom przedsiębiorczości i innowacyjności oraz rozdrobnienie przedsiębiorstw,
  - rosnąca dysproporcja między potencjałem endogenicznym (kapitał ludzki, infrastrukturalny i wytwórczy) w najlepiej rozwiniętych ośrodkach a pozostałymi składnikami systemu osadniczego,
  - dysproporcje w potencjale ekonomicznym samorządów,
  - niska konkurencyjność regionalnych systemów miejskich jako całości, wynikająca np. z braku zadowalającej sieci transportowej;

27 Por. *Small Cities, Big Issues: Reconceiving Community in a Neoliberal Era*, red. Ch. Walmsley, T. Kading, AU Press, Edmonton, 2018; B. Jałowiecki, *Badanie miasta – stare i nowe pytania*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Sociologica” 2015, nr 54, s. 9–16, <https://doi.org/10.18778/0208-600X.54.02>.

28 A. Wichowska, *Determinanty dochodów własnych w budżetach kurczących się miast Polski w kontekście lokalnego rozwoju społeczno-gospodarczego*, „Studia BAS” 2021, nr 4(68) [Zewnętrzne źródła finansowania jednostek samorządu terytorialnego w Polsce, red. P. Felis, M. Korolewska], s. 30, <https://doi.org/10.31268/Studia-BAS.2021.34>.

29 D. Stawasz, D. Sikora-Fernandez, *op. cit.*, s. 30; P. Śleszyński, *Aktualne wyzwania rozwoju średnich miast w Polsce [w:] W poszukiwaniu optymalnego modelu miasta*, red. E. Szafranek, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2021, s. 311–312.

- w sferze środowiskowo-przestrzennej:
  - zaniedbane tereny i obiekty zabytkowe, często wymagające rewitalizacji (np. centra miast, obszary przemysłowe, powojkowe, tzw. blokowiska),
  - niska atrakcyjność przestrzeni publicznych służących do rekreacji i wypoczynku,
  - zanieczyszczenie środowiska (powietrza, wód),
  - gospodarowanie odpadami, utrzymanie czystości w przestrzeniach publicznych,
  - problem niekontrolowanego rozlewania się miast, tendencje do rozpraszania zabudowy i bezładnego osadnictwa wokół małych miast,
  - brak ładu przestrzennego i niska estetyka.

Po uwzględnieniu złożoności i dynamizmu otoczenia, w którym funkcjonują współcześnie miasta, można stwierdzić, że lokalna polityka rozwoju powinna wykorzystywać zasady nie tylko zrównoważonego miasta, lecz także miasta inteligentnego i odpornego³⁰. W przypadku *slow cities* to stwierdzenie również pozostaje zasadne, gdyż koncepcje te nie wykluczają się, ale wręcz przeciwnie – mogą wzajemnie się dopełniać i przybrać postać modelu hybrydowego³¹, takiego jak *smart slow city*³².

Slow city – założenia modelu oraz uwarunkowania jego implementacji

Geneza rozwoju Międzynarodowej Sieci Miast Cittaslow jest związana z rosnącą popularnością ruchu *slow food* oraz z inicjatywą podjętą przez burmistrzów czterech małych włoskich miejscowości: Bra, Greve in Chianti, Orvieto i Positano, którzy w takiej filozofii dostrzegli szansę na rozwój miasta. Nazwa Cittaslow wywodzi się od włoskiego *citta* – miasto i angielskiego *slow* – wolny. Cittaslow – International Network of Cities Where Living is Good została założona 15 października 1999 r. we włoskim mieście Orvieto. Stowarzyszenie to jest organizacją non profit nastawioną na promocję „kultury dobrego życia” oraz wdrażanie rozwiązań służących poprawie jakości życia w miastach.

Zgodnie z dokumentem założycielskim stowarzyszenia w miastach Cittaslow³³:

- realizuje się politykę środowiskową dążącą do utrzymania i rozwoju charakterystycznych cech obszaru i zabudowy miejskiej, w której docenia się wartość sposobu odzyskiwania i ponownego wykorzystania;

30 A. Wojewnik-Filipkowska, A. Gierusz, P. Krauze-Maślankowska, *Fundamentalna siła miasta. Synteza koncepcji zrównoważonego, inteligentnego i odpornego miasta*, CeDeWu, Warszawa 2021, s. 11.

31 Więcej na temat hybrydowego podejścia do rozwoju i układów terytorialnych w: A. Drobnik, *Hybrydyzacja rozwoju – przypadkowość czy nowy wzorzec rozwoju?* [w:] *Nowe sektory gospodarki w rozwoju miasta – hybrydyzacja rozwoju*, red. A. Drobnik, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2017, s. 30–46; A. Noworól, *Hybrydyzacja zarządzania rozwojem terytorialnym*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2020, s. 98–141; A. Drobnik, *Koncepcja...*, s. 119–143, <https://doi.org/10.14746/rpeis.2015.77.1.7>.

32 Szerzej: E. Farelnek, „*Smart slow city*” jako hybrydowy model rozwoju współczesnych miast, „*Biułetyń KPZK PAN*” 2018, nr 272, s. 137–146.

33 *Międzynarodowy statut miast Cittaslow*, 2017, s. 17, https://cittaslowpolska.pl/images/PDF/statut_cittaslow-12-maja--2017.pdf [dostęp: 14 czerwca 2022 r.].

- wdraża się politykę infrastrukturalną, która jest funkcjonalna z perspektywy walorów terytorium, nie zaś jego zajęcia;
- promuje się zastosowanie technologii mających poprawić stan środowiska naturalnego i zabudowy miejskiej;
- wspiera się produkcję i wykorzystanie produktów spożywczych, uzyskanych drogą naturalnych technik kompatybilnych ze środowiskiem, z wyłączeniem produktów modyfikowanych genetycznie, a także chroni produkcję zagrożonych gatunków;
- chroni się uprawy autochtoniczne, zakorzenione w kulturze i tradycjach, które przyczyniają się do utrzymania specyficznego charakteru terytorium, zachowania miejsc i zwyczajów oraz promocji okazji i miejsc uprzywilejowanych ze względu na bezpośredni kontakt pomiędzy konsumentami a producentami towarów wysokiej jakości;
- promuje się wysoką jakość gościnności, tak istotną w kontaktach ze społecznością;
- wśród wszystkich mieszkańców, nie tylko tych zaangażowanych, zwłaszcza wśród młodzieży i dzieci w wieku szkolnym podnosi się świadomość życia w jednym z miast Cittaslow przez systematyczne prowadzenie „edukacji smaku” w zakresie tradycyjnych potraw, produktów i receptur ich wytwarzania.

Do stowarzyszenia mogą przystępować zwykli członkowie (miasta posiadające nie więcej niż 50 tys. mieszkańców) oraz członkowie wspierający (np. województwa, powiaty, metropolie, związki gmin). Aby należeć do sieci Cittaslow, miasto musi przejść proces certyfikacji opartej na 72 kryteriach i spełnić 50% z nich plus jedno kryterium, odnoszących się do siedmiu kluczowych obszarów³⁴: polityki energetycznej i środowiskowej; polityki infrastrukturalnej; polityki jakości miejskiej; polityki rolnej, turystycznej i rzemieślniczej; polityki gościnności, świadomości i kształcenia; integracji społecznej; partnerstwa. Co ciekawe, obowiązkowe przeprowadzanie powtórnej oceny (tzw. recertyfikacji) co 5 lat jest okazją do diagnozy i oceny, jak miasto wykorzystywało czas członkostwa w sieci Cittaslow, czy nastąpiła poprawa jakości życia na skutek realizowanych w tym czasie działań, co powinno być priorytetem w dążeniu do bycia *slow city*. Ocena ukierunkowuje zatem lokalną politykę rozwoju miast należących do sieci. Kryteria oceny miast Cittaslow przedstawiono w tabeli 1.

Organami stowarzyszenia są: prezes, międzynarodowe zgromadzenie, międzynarodowy komitet koordynujący, zarząd oraz międzynarodowy komitet naukowy. Działalność stowarzyszenia mogą wspierać tzw. przyjaciele Cittaslow, tj. stowarzyszenia, izby handlowe, firmy produkcyjne, usługowe, turystyczne i rolnicze³⁵ itp.

Międzynarodowa Sieć Miast Cittaslow liczy obecnie (stan na czerwiec 2022 r.) 287 miast z 33 państw, których lokalizację przedstawiono na mapie 1. W jej ramach działa już 20 sieci krajowych. Najwięcej miast członkowskich jest zlokalizowanych w takich państwach, jak Włochy (88), Polska (36), Niemcy (23), Turcja (21), Korea Południowa (17), Chiny (13), Francja (13) i Hiszpania (11).

³⁴ *Cittaslow International Charter*, 2017, s. 25–28, https://www.cittaslow.org/sites/default/files/content/page/files/257/nuovo_statuto_cittaslow_en_12.05.pdf [dostęp: 14 czerwca 2022 r.].

³⁵ *Cittaslow International...*, s. 5.

Tabela 1. Kryteria oceny miast Cittaslow

Obszar	Kryterium
Polityka energetyczna i środowiskowa	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ochrona jakości powietrza ▪ ochrona jakości wody ▪ zużycie wody pitnej przez zamieszkałą ludność ▪ selektywna zbiórka odpadów miejskich stałych ▪ kompostowanie przemysłowe i domowe ▪ oczyszczanie ścieków ▪ oszczędzanie energii w budynkach i jednostkach publicznych ▪ produkcja energii przez jednostki publiczne z wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii ▪ redukcja zanieczyszczenia widocznego, ruchu samochodowego, hałas ▪ redukcja zanieczyszczenia świetlnego publicznego ▪ zużycie energii elektrycznej przez rodziny / zamieszkałą ludność ▪ ochrona bioróżnorodności
Polityka infrastrukturalna	<ul style="list-style-type: none"> ▪ funkcjonalne ścieżki rowerowe prowadzące do budynków publicznych ▪ długość miejskich ścieżek rowerowych przypadających na długość dróg miejskich ▪ parkingi dla rowerów w miejscach zmiany środka transportu ▪ harmonijne planowanie mobilności alternatywnej dla samochodów prywatnych ▪ usuwanie barier architektonicznych ▪ wspieranie życia rodzinnego i programów rozwoju kobiet ▪ efektywna dostępność usług medycznych ▪ „zrównoważona” dystrybucja towarów w centrach miejskich ▪ odsetek zamieszkałych obywateli udających się codziennie do pracy w innej gminie
Polityka jakości miejskiej	<ul style="list-style-type: none"> ▪ plan odporności struktury urbanistycznej ▪ działania na rzecz przywracania i rewitalizacji centrum życia miejskiego (mała architektura, oznakowanie turystyczne, anteny, łagodzenie krajobrazu (ogrody dostępne dla społeczności lokalnej, która chce się zająć uprawą roślin), zachowanie krajobrazu miejskiego) ▪ przywracanie/tworzenie społecznych terenów zielonych z użyciem roślin uprawnych i/lub owocowych ▪ jakość życia w mieście (rozkład dnia dom-praca, przykładowe przedszkola itp.) ▪ przekształcanie i ponowne wykorzystanie obszarów peryferyjnych ▪ wykorzystywanie ICT w rozwoju usług interaktywnych na rzecz mieszkańców i turystów ▪ uruchomienie punktu do spraw zrównoważonej architektury (bioarchitektura itp.) ▪ okablowanie miasta (włókna optyczne, systemy bezprzewodowe) ▪ monitoring i redukcja zanieczyszczenia (hałas, pole elektromagnetyczne itp.) ▪ rozwój pracy na odległość ▪ promocja zrównoważonego prywatnego systemu urbanistycznego (<i>passive house</i>, materiały budowlane itp.) ▪ promocja infrastruktury społecznej (banki czasu, projekty <i>free cycling</i> itp.) ▪ promocja zrównoważonego publicznego systemu urbanistycznego (<i>passive house</i>, materiały budowlane itp.) ▪ przywracanie/tworzenie produkcyjnych terenów zielonych z użyciem roślin uprawnych i/lub owocowych w granicach miejskich ▪ wyznaczenie przestrzeni do sprzedaży produktów lokalnych ▪ ochrona sklepów o szczególnym charakterze – tworzenie naturalnych centrów handlowych ▪ metry sześcienne cementu (netto w infrastrukturze) / zieleni miejska
Polityka rolno, turystyczna, rzemieślnicza	<ul style="list-style-type: none"> ▪ rozwój rolnictwa ekologicznego ▪ ochrona typowych produktów i wyrobów rękodzielniczych (certyfikacja, muzea przedmiotów codziennego użytku itp.) ▪ zachowanie i ochrona tradycyjnych metod pracy i zawodów ▪ lepsza dostępność usług dla ludności miejscowej na obszarach wiejskich ▪ wykorzystanie produktów lokalnych, najlepiej ekologicznych, w publicznym żywieniu zbiorowym (stołówki szkolne itp.) ▪ „edukacja smaku” i promocja używania produktów lokalnych, najlepiej ekologicznych, w gastronomii i żywieniu indywidualnym ▪ zachowanie i promowanie lokalnych wydarzeń kulturalnych ▪ oferta pozahotelowa ▪ zakaz wykorzystywania w rolnictwie GMO ▪ nowe wizje w obowiązujących planach osiedlania się na terenach postronniczych

Obszar	Kryterium
Polityka gościnności, świadomości i kształcenia	<ul style="list-style-type: none"> ▪ właściwe przyjmowanie gości (szkolenia dla pracowników, oznakowanie, właściwa infrastruktura i godziny pracy) ▪ uwrażliwienie pracowników i osób zajmujących się handlem na przestrzeganie zasad uczciwego handlu (przejrzystość ofert i stosowanych cen, widoczna ekspozycja stawek) ▪ wytyczenie szlaków <i>słow</i> (materiały drukowane, strona internetowa itp.) ▪ stosowanie skutecznych metod uczestnictwa w celu ożywienia procesu <i>bottom-up</i> w podejmowaniu ważnych decyzji administracyjnych ▪ kształcenie ustawiczne dla trenerów i/lub urzędników administracji oraz pracowników w zakresie tematów związanych z Cittaslow ▪ edukacja prozdrowotna (walka z otyłością, cukrzycą itp.) ▪ systematyczne i ustawiczne informowanie obywateli o znaczeniu przynależności do Cittaslow (również przed przystąpieniem do stowarzyszenia) ▪ obecność aktywnych stowarzyszeń, które działają wspólnie z administracją w zakresie tematów związanych z Cittaslow ▪ przystępowanie do kampanii Cittaslow ▪ umieszczanie na papierze firmowym i na stronie internetowej znaku Cittaslow
Integracja społeczna	<ul style="list-style-type: none"> ▪ dyskryminowane mniejszości ▪ dzielnice-getta ▪ integracja osób niepełnosprawnych ▪ dzieci ▪ sytuacja ludzi młodych ▪ bieda ▪ zrzeszanie się ▪ integracja wielokulturowa ▪ uczestnictwo w życiu politycznym ▪ budownictwo komunalne ▪ obszary poświęcone aktywności ludzi młodych i centrów młodzieżowych
Partnerstwa	<ul style="list-style-type: none"> ▪ wsparcie na rzecz kampanii i działań Cittaslow ▪ współpraca z innymi organizacjami promującymi naturalną i tradycyjną żywność ▪ wsparcie projektów współpracy bliźniaczej i działania na rzecz rozwoju z państwami rozwijającymi się, które dotyczą rozpowszechniania filozofii Cittaslow

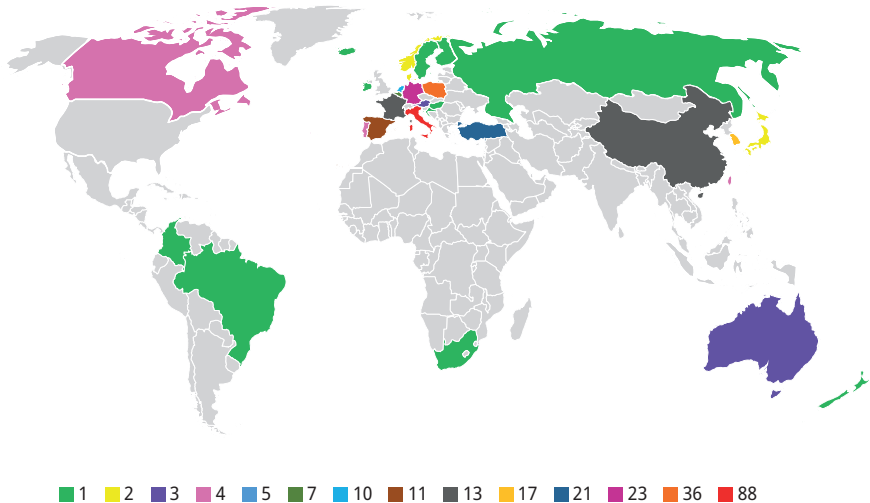
Źródło: *Międzynarodowy statut miast Cittaslow*, 2007, s. 22–25, https://cittaslowpolska.pl/images/PDF/statut_cittaslow-12-maja--2017.pdf [dostęp: 14 czerwca 2022 r.].

Polska Krajowa Sieć Miast Cittaslow została powołana w 2007 r. Miastami założycielskimi były: Reszel, Bisztynek, Biskupiec oraz Lidzbark Warmiński. Obecnie do PKSMC należy już 36 miast: 27 miast w województwa warmińsko-mazurskiego (Biskupiec, Bisztynek, Lidzbark Warmiński, Reszel, Barczewo, Bartoszyce, Braniewo, Dobrze Miasto, Działdowo, Gołdap, Górowo Iławskie, Jeziorany, Kisielice, Lidzbark, Lubawa, Morąg, Nidzica, Nowe Miasto Lubawskie, Olecko, Olsztynek, Orneta, Pasym, Ryn, Sępólno, Szczytno, Węgorzewo, Wydminy); 2 w województwa opolskiego (Głubczyce, Prudnik); po jednym mieście w województw: pomorskiego (Nowy Dwór Gdański), lubelskiego (Rejowiec Fabryczny), łódzkiego (Rzgów), mazowieckiego (Sierpc), śląskiego (Kalety), wielkopolskiego (Murowana Goślina) oraz zachodniopomorskiego (Sianów).

Do korzyści płynących z przynależności do sieci miast Cittaslow należą³⁶:

³⁶ Na podstawie: E. Farelnek, A. Stanowicka, W. Wierzbicka, *The Effects of Membership in the Polish National Cittaslow Network*, „Equilibrium. Quarterly Journal of Economics and Economic Policy” 2021, nr 16(1), s. 164, <https://doi.org/10.24136/eq.2021.005>; E. Farelnek, A. Stanowicka, W. Wierzbicka, *Cittaslow...*, s. 65, 94; E. Ządęcka, *Slow City as a Local Development Model*, „Economic and Regional Studies” 2018, nr 11(30), s. 95–96,

Mapa 1. Liczba miast należących do Międzynarodowej Sieci Miast Cittaslow w poszczególnych państwach w 2022 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Cittaslow List*, 2022, https://www.cittaslow.org/sites/default/files/content/page/files/246/cittaslow_list_june_2022.pdf [dostęp: 18 czerwca 2022 r.].

- w sferze ekonomicznej:
  - rozwój lokalnej przedsiębiorczości, zwłaszcza w zakresie gastronomii, prowadzenia ośrodków noclegowych, usług turystycznych, działalności sportowej i rekreacyjnej, kulturalnej itd.,
  - aktywizacja gospodarcza miasta (np. przez promocję miasta, rewitalizację, rozwój funkcji turystycznych, inwestycje sektora publicznego, poprawę dostępności transportowej) w celu budowania potencjału gospodarczego ośrodka o wysokiej jakości życia i bogatej ofercie miasta,
  - rozbudowa szeroko rozumianego produktu miejskiego,
  - tworzenie nowych miejsc pracy,
  - zahamowanie odpływu młodych osób będących ważnym zasobem lokalnego rynku pracy,
  - rozwój kreatywności i wzrost innowacyjności w lokalnej gospodarce (sektor publiczny i prywatny) ukierunkowanych na poprawę jakości życia w mieście,
  - poprawa atrakcyjności inwestycyjnej miasta;

<https://doi.org/10.2478/ers-2018-0027>; W. Wierzbicka, *Polish National Cittaslow Network: Assessment of Cities' Membership in the Network*, „Ekonomia i Prawo. Economics and Law” 2021, t. 20, nr 4, s. 903–920, <https://doi.org/10.12775/EiP.2021.054>; J. Carp, *Cittaslow Mean Resilience [w:] Alterarchitectures Manifesto: Observatory of Innovative Architectural and Urban Processes in Europe*, red. T. Paquot, Y. Masson-Zanussi, M. Stathopoulos, Eterotopia, Milan 2012, s. 169–172.

- w sferze społecznej i kulturowej:
  - poprawa jakości życia,
  - integracja mieszkańców wokół koncepcji rozwoju w duchu *slow*,
  - ochrona dziedzictwa niematerialnego danego terytorium,
  - budowanie poczucia tożsamości lokalnej, zwłaszcza wśród młodych osób,
  - promowanie oraz kultywowanie lokalnych i regionalnych tradycji, w tym tradycyjnej kuchni, zwyczajów i gościnności,
  - aktywizacja społeczno-gospodarcza i poprawa dostępności usług w celu przeciwdziałania odpływowi mieszkańców,
  - działania służące integracji i włączeniu społecznemu,
  - zmiana stylu życia na spokojniejszy (*slow life*);
- w sferze przestrzennej:
  - odnowa architektoniczna cennych zasobów dziedzictwa kulturowego,
  - tworzenie przestrzeni przyjaznych dla mieszkańców miasta, z uwzględnieniem potrzeb różnych grup społecznych,
  - rewitalizacja zdegradowanych obszarów miasta, ukierunkowana na poprawę jakości przestrzeni publicznych, poprawę dostępności i bezpieczeństwa osób niepełnosprawnych oraz dostępności mieszkań; kreowanie miejsc aktywizacji społeczności lokalnej czy rozwój przedsiębiorczości,
  - tworzenie unikalnego krajobrazu miejskiego, wyrażającego jego *genius loci* i uwytłaczającego niepowtarzalny charakter miasta,
  - poprawa estetyki miasta;
- w sferze środowiskowej:
  - ochrona cennych zasobów środowiska przyrodniczego, będącego często bardzo ważnym elementem krajobrazu kulturowego małych miast,
  - poprawa poziomu świadomości ekologicznej mieszkańców, dotyczącej np. alternatywnych źródeł energii, redukcji hałasu i zanieczyszczenia powietrza czy problemu nadmiernego oświetlenia (tzw. zanieczyszczenia światłem), niskoemisyjnego transportu publicznego,
  - ochrona miejscowych rzadkich zasobów flory i fauny, ochrony bioróżnorodności, z myślą o kolejnych pokoleniach;
- w sferze zarządzania i marketingu:
  - kreowanie wysokiej jakości produktu miejskiego opartego na endogenicznym potencjale miasta, możliwe również w perspektywie sieciowej (np. sieciowy produkt turystyczny miast Cittaslow),
  - budowanie pozytywnego wizerunku miasta,
  - promocja miasta Cittaslow na poziomie krajowym i międzynarodowym,
  - możliwość wykorzystywania logo pomarańczowego ślimaka, rozpoznawalnego przez coraz większą grupę potencjalnych użytkowników miasta,
  - rozwój współpracy sieciowej między miastami (zwłaszcza w obszarach takich jak turystyka, kultura, promocja miast, sport i rekreacja),

- możliwość wykorzystania ponadlokalnych instrumentów planowania rozwoju miast sieci,
- sprawnie funkcjonująca administracja publiczna,
- przejście od konkurencji do kooperacji miast należących do sieci, czyli współpracy i współdziałania w zakresie np. pozyskiwania zewnętrznych środków na finansowanie inwestycji,
- dzielenie się doświadczeniami i dobre praktyki miast Cittaslow,
- zarządzanie miastem angażujące społeczności lokalne (rozwój partycypacji społecznej),
- wykorzystanie w lokalnej polityce rozwoju wniosków płynących z cyklicznej diagnozy miasta opartej na kryteriach certyfikacji Cittaslow, będącej oceną zgodności realizowanych działań i kierunków rozwoju miasta z założeniami *slow city*,
- rozwój współpracy władz z przedsiębiorcami i organizacjami non profit,
- większa odporność na kryzysy (*urban resilience*),
- prestiż przynależności do „międzynarodowej sieci miast dobrej jakości życia”.

Idea i działalność Cittaslow opierają się na pięciu filarach³⁷, do których należą:

- dostrzeganie pozytywów powolności – życie zgodne z własnym naturalnym rytmem, świadoma produkcja, konsumpcja, dbałość o dziedzictwo kulturowe i relacje społeczne,
- gospodarka cyrkularna (*circular economy*) – postulat gospodarki o obiegu zamkniętym, dbałość o zasoby naturalne, mniejsza konsumpcja, recykling, współpraca w tym zakresie z przedsiębiorcami, rolnikami, drobnymi wytwórcami,
- odporność (*resilience*) – przyjęcie pewnych wspólnych celów rozwojowych miast Cittaslow dotyczących obecnego i przyszłego ich rozwoju decydujące o tym, jaki będzie ich rozwój społeczno-gospodarczy w przyszłości (również dla przyszłych pokoleń),
- sprawiedliwość społeczna – prawo społeczności do korzystania z lokalnych zasobów, zasady sprawiedliwości społecznej,
- zrównoważenie i kultura – odpowiedzialne wykorzystanie zasobów naturalnych, dbałość o dziedzictwo kulturowe i kultywowanie tradycji.

Do czynników warunkujących skuteczną realizację przyjętej strategii rozwoju *slow cities*, a tym samym rozwój miast, należą: aktywna postawa władz będących animatorem/moderatorem działań lokalnych; współpraca władz, mieszkańców i innych podmiotów lokalnych; długookresowa i konsekwentna polityka rozwoju ukierunkowana na poprawę jakości życia mieszkańców; promocja miast sieci Cittaslow warunkująca rozwój turystyki *slow*, ale także skłaniająca kapitał ludzki o wysokim poziomie innowacyjności, przedsiębiorczości i zaangażowania do pozostania w mieście lub powrotu do miasta; odwaga lokalnych liderów w realizacji nowych koncepcji rozwoju i poszukiwaniu indywidualnej ścieżki rozwoju opartej na wykorzystaniu endogenicznych zasobów często w inny niż dotychczas sposób, zgodnie z najlepszą wiedzą o narzędziach kształtowania rozwoju zrównoważonego, gospodarki cyrkularnej, ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, kształtowania miejskich wartości, włączania mieszkańców w procesy zarządzania³⁸.

37 *Cittaslow – International Network of Cities where Living is Easy. Innovation by Tradition*, https://www.cittaslow.org/sites/default/files/content/page/files/246/cittaslow_2019_brochure_1.pdf [dostęp: 14 czerwca 2022 r.].

38 Szerzej: tab. 17 i 18 w: E. Farelnek, A. Stanowicka, W. Wierzbicka, *Cittaslow...*, s. 111–112.

Potencjał społeczno-gospodarczy i jakość życia w miastach Cittaslow

Gminy należące do PKSMC różnią się typem, wielkością i potencjałem społeczno-gospodarczym. Gminami miejskimi są: Bartoszyce, Braniewo, Działdowo, Górowo Iławeckie, Kalety, Lidzbark Warmiński, Lubawa, Nowe Miasto Lubawskie, Rejowiec Fabryczny, Sierpc i Szczytno. Pozostałe gminy są to gminy miejsko-wiejskie (24) lub wiejskie (Wydminy). Porównanie liczby mieszkańców gmin przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Wielkość gmin Cittaslow według liczby mieszkańców

Liczba mieszkańców gminy	Liczba gmin	Nazwa gminy	Najmniejsza gmina w danej grupie	Największa gmina w danej grupie
Poniżej 5 tys.	2	Górowo Iławeckie, Rejowiec Fabryczny	Górowo Iławeckie	Rejowiec Fabryczny
Od 5 tys. do 10 tys.	9	Pasym, Ryn, Kisielice, Sępole, Wydminy, Bisztynek, Reszel, Jeziorany, Kalety	Pasym	Kalety
Od 10 tys. do 15 tys.	7	Lubawa, Rzgów, Nowe Miasto Lubawskie, Orneta, Olsztynek, Sianów, Lidzbark	Lubawa	Lidzbark
Od 15 tys. do 20 tys.	9	Lidzbark Warmiński, Dobre Miasto, Węgorzewo, Murowana Goślina, Braniewo, Nowy Dwór Gdański, Sierpc, Barczewo, Biskupiec	Lidzbark Warmiński	Biskupiec
Od 20 tys. do 25 tys.	8	Gołdap, Nidzica, Działdowo, Olecko, Głubczyce, Szczytno, Bartoszyce, Morąg	Gołdap	Morąg
Od 25 tys. do 30 tys.	1	Prudnik	Prudnik	Prudnik

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego (BDL GUS), <https://bdl.stat.gov.pl/bdl> [dostęp: 15 stycznia 2022 r.].

Miasta należące do polskiej sieci Cittaslow charakteryzują się specyficznym położeniem geograficznym, licznymi walorami przyrodniczymi oraz wieloma cennymi zabytkami. Większość z nich ma też specyficzną strukturę urbanistyczno-architektoniczną. Polskie miasta Cittaslow mają ciekawą historię, bogate tradycje i niepowtarzalny klimat. Zgodnie z ideą Cittaslow rozwój miast opiera się na wykorzystaniu lokalnego potencjału endogenicznego, zarówno przyrodniczo-kulturowego, jak i społeczno-gospodarczego, do którego oceny wykorzystuje się wskaźniki syntetyczne wyznaczone na podstawie odpowiedniego zestawu zmiennych.

Przykładowo z wykorzystaniem wartości syntetycznego wskaźnika potencjału społeczno-gospodarczego, opartego na analizie 14 zmiennych dostępnych w Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego³⁹, wśród miast Cittaslow można wyróżnić te z bardzo wysokim

39 E. Farelnek, A. Stanowicka, W. Wierzbicka, *Cittaslow...*, s. 87–89. Zmienne, które zostały wykorzystane przez autorki do budowy wskaźnika potencjału społeczno-gospodarczego, to: liczba ludności w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym; liczba podmiotów sektora prywatnego na 1000 mieszkańców; udział podmiotów

Tabela 3. Wskaźnik jakości życia w gminach Cittaslow w 2021 r.

Gmina	Wskaźnik jakości życia	Pozycja w rankingu	Gmina	Wskaźnik jakości życia	Pozycja w rankingu
Murowana Goślina	59,06	90	Biskupiec	47,94	1726
Głubczyce	57,14	161	Górowo Iławeckie	47,81	1749
Lubawa	56,60	207	Rejowiec Fabryczny	47,53	1806
Prudnik	56,50	213	Olecko	47,43	1833
Kalety	55,53	301	Ryn	47,19	1871
Rzgów	54,72	380	Braniewo	47,06	1899
Lidzbark Warmiński	51,59	918	Nidzica	46,98	1915
Nowy Dwór Gdański	51,33	969	Nowe Miasto Lubawskie	46,84	1933
Barczewo	50,26	1203	Kisielice*	46,74	1955
Dobre Miasto	50,14	1230	Bartoszyce	46,72	1957
Orneta	49,84	1310	Działdowo	46,45	2004
Jeziorany	49,76	1322	Lidzbark	46,37	2018
Szczytno	49,32	1420	Gołdap	45,91	2092
Morąg	49,26	1433	Biszynek	45,87	2097
Olsztynek	49,12	1464	Sępól	45,32	2176
Sierpc	48,98	1490	Reszel	44,73	2243
Pasym	48,92	1505	Wydminy	44,26	2286
Sianów	48,43	1634	Węgorzewo	44,02	2306

* Kisielice są członkiem sieci Cittaslow najkrócej, bo od 2022 r.

Źródło: P. Śleszyński, *Gmina dobra do życia. Wskaźnik jakości życia w gminach*, Serwis Samorządowy PAP, Warszawa 2021, https://samorzad.pap.pl/sites/default/files/2021-11/Raport_Gmina_dobra_do_zycia_0.pdf [dostęp: 14 czerwca 2022 r.].

potencjałem (Rzgów i Lubawa), wysokim potencjałem (Murowana Goślina, Nowy Dwór Gdański, Biskupiec, Nidzica, Działdowo, Pasym, Lidzbark, Lidzbark Warmiński), niskim potencjałem (Olsztynek, Barczewo, Głubczyce, Sianów, Biszynek, Ryn, Bartoszyce, Dobre Miasto, Jeziorany, Orneta, Prudnik, Reszel, Nowe Miasto Lubawskie, Gołdap, Sępól, Górowo Iławeckie) oraz z bardzo niskim potencjałem (Kalety, Rejowiec Fabryczny)⁴⁰.

sekcji C (przetwórstwo przemysłowe) w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych; udział podmiotów sekcji G (handel hurtowy i detaliczny oraz naprawa pojazdów samochodowych) w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych; udział podmiotów sekcji I oraz R (działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi oraz kulturą, rozrywką i rekreacją) w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych; liczba pracujących na 1000 mieszkańców; przyrost naturalny na 1000 mieszkańców; saldo migracji wewnętrznych na pobyt stały na 1000 mieszkańców; współczynnik scholaryzacji brutto uczniów szkół gimnazjalnych; liczba ludności przypadająca na 1 przychodnię; liczba ludności przypadająca na 1 aptekę; liczba mieszkań w przeliczeniu na 1000 mieszkańców; przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na 1 osobę; udział ludności korzystającej z kanalizacji w ogólnej liczbie ludności.

⁴⁰ E. Farelnek, A. Stanowicka, W. Wierzbicka, *Cittaslow...*, s. 90. Por. W. Wierzbicka, *Socio-economic Potential of Cities Belonging to the Polish National Cittaslow Network*, „Oeconomia Copernicana” 2020, t. 11, nr 1, s. 203–224,

Innym ciekawym i przydatnym narzędziem w ocenie jakości życia w miastach Cittaslow jest wskaźnik jakości życia (WJŻ) opracowany przez P. Śleszyńskiego na podstawie 48 szczegółowych wskaźników dotyczących środowiska naturalnego, rozwoju demograficznego, rozwoju społeczno-ekonomicznego i dobrobytu, rynku pracy, warunków mieszkaniowych, infrastruktury osadniczej i ładu przestrzennego, zdrowia i bezpieczeństwa, dostępności i jakości usług, dziedzictwa, kultury i rekreacji oraz spójności społecznej⁴¹. Wartość WJŻ dla gmin Cittaslow przedstawiono w tabeli 3.

Przy porównaniu wartości wskaźnika potencjału społeczno-gospodarczego dla 28 miast⁴² oraz wskaźnika jakości życia dla tychże zawartego w tabeli 3 można zauważyć pewne grupy miast, które cechowały: wysoka wartość obu wskaźników (np. Murowana Goślina, Lubawa, Rzgów, Lidzbark Warmiński i Nowy Dwór Gdański), wysoki wskaźnik potencjału społeczno-gospodarczego i niski WJŻ (np. Pasym, Biskupiec, Nidzica, Działdowo, Lidzbark), niski wskaźnik potencjału społeczno-gospodarczego i wysoki WJŻ (np. Barczewo, Dobre Miasto, Ornetą, Jeziorany, Olsztynek) oraz niska wartość obu wskaźników (np. Górowo Iławeckie, Rejowiec Fabryczny, Ryn, Nowe Miasto Lubawskie, Bartoszyce, Gołdap, Bisztynek, Sępólno, Reszel). Wyróżniały się także Głubczyce, Prudnik i Kalety, dla których były charakterystyczne niezbyt wysokie wskaźniki potencjału społeczno-gospodarczego miasta, ale należące do najwyższych wskaźniki jakości życia gminy. Dowodzi to, że potencjał i uwarunkowania rozwoju miast Cittaslow w Polsce są bardzo zróżnicowane.

Działania prorozwojowe oraz współpraca miast należących do Polskiej Krajowej Sieci Miast Cittaslow podnoszące jakość życia

Miasta zrzeszone w PKSMC dążą do zrównoważonego rozwoju, czyli świadomej polityki miejskiej zapewniającej odpowiednie relacje między wzrostem gospodarczym, dbałością o środowisko i poprawą jakości życia mieszkańców, a sam zrównoważony rozwój miast ma być oparty na wykorzystywaniu nowoczesnych technologii i nowatorskich sposobów organizacji miasta, tak aby spokojne tempo życia nie stało w sprzeczności z ciągłym i przemyślanym rozwojem⁴³.

Jednym z przykładów sieciowej współpracy miast była realizacja Ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast Cittaslow województwa warmińsko-mazurskiego. Program objął 19 miast, tj. Barczewo, Bartoszyce, Biskupiec, Bisztynek, Dobre Miasto, Działdowo, Gołdap, Górowo Iławeckie, Jeziorany, Lidzbark, Lidzbark Warmiński, Lubawę, Nidzicę, Nowe Miasto Lubawskie, Olsztynek, Ornetę, Pasym, Reszel oraz Ryn. Jego celem była skoordynowana i kompleksowa rewitalizacja miast wchodzących w skład sieci, tak aby przy zachowaniu unikalnego

---

<https://doi.org/10.24136/oc.2020.009>; A.K. Zawadzka, *Accessibility of Polish and Nordic Cittaslow Towns*, „Barometr Regionalny” 2018, t. 16, nr 2, s. 47–58.

41 P. Śleszyński, *Gmina...*, s. 9–11.

42 E. Farelnik, A. Stanowicka, W. Wierzbicka, *Cittaslow...*, s. 90.

43 *Miasta dobrego życia 2030. Program rozwoju miast sieci Cittaslow województwa warmińsko-mazurskiego*, Geoprofit, wrzesień 2021, s. 5, https://cittaslowpolska.pl/images/stowarzyszenie/Program_rozwoju_miast_sieci_Cittaslow.pdf [dostęp: 12 września 2022 r.].

charakteru i walorów mogły jednocześnie oferować mieszkańcom lepsze warunki życia. Program otrzymał wsparcie w wysokości ponad 51 mln euro w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014–2020. Realizację ponadlokalnego programu rewitalizacji koordynowało Stowarzyszenie „Polskie Miasta Cittaslow”, powołane w 2015 r.⁴⁴ Wśród przykładowych działań rewitalizacyjnych zrealizowanych w miastach Cittaslow można wymienić: Lubawskie Centrum Aktywności Społecznej na Zamku Biskupów Chełmińskich w Lubawie, Muzeum Pogranicza na zamku krzyżackim w Działdowie czy kawiarnię młodzieżową i pracownię Młodzieżowego Klubu Integracji Społecznej w rewitalizowanej Bramie Lidzbarskiej w Bisztyнку⁴⁵.

Aktualnie miasta Cittaslow stanowią Obszar Strategicznej Interwencji w *Strategii rozwoju województwa warmińsko-mazurskiego*. Opracowano także ponadlokalną strategię: *Miasta dobrego życia 2030. Program rozwoju miast sieci Cittaslow województwa warmińsko-mazurskiego*.

Istotą sformułowanej w nim misji jest wykorzystanie istniejącego partnerstwa i wypracowanej platformy współpracy do zacieśnienia relacji między miastami należącymi do sieci przez efektywne wykorzystanie zasobów wewnętrznych i uwarunkowań zewnętrznych na rzecz wzrostu jakości życia mieszkańców miast i okolicznych gmin. Wizja sieci miast zawarta w opracowaniu brzmi: „Cittaslow 2030 – oparta o bogatą współpracę sieć wyjątkowych pod względem jakości życia miast realizujących politykę zrównoważonego rozwoju i oferujących: połączenie spokoju i dynamiki; szacunek dla tradycji i otwartość na innowacyjne wyzwania przyszłości; troskę o potrzebujących i wspieranie przedsiębiorczości; wzmacnianie integracji i możliwości rozwoju indywidualnego”⁴⁶. W programie zwrócono uwagę na cechy miast Cittaslow warunkujące poziom jakości życia, do których należą⁴⁷:

- zrównoważony rozwój – poszanowanie i troska o środowisko przyrodnicze, które nie tylko jest istotnym czynnikiem jakości życia obecnych mieszkańców, lecz także powinno być wyznacznikiem jakości życia przyszłych pokoleń;
- spokój – odnosi się do stylu życia w miastach Cittaslow, które będą enklawą spokoju dla mieszkańców i turystów dzięki dostępowi do wysokiej jakości usług społecznych, trosce o środowisko przyrodnicze oraz dobrym warunkom wypoczynku i spędzania wolnego czasu;
- dynamika – odnosi się do samego procesu przemian społeczno-gospodarczych oraz stylu funkcjonowania sieci (nowatorskie rozwiązania z dziedziny gospodarki, realizacja inwestycji służących jakości życia oraz wspieranie rozwoju przedsiębiorczości);
- tradycja – w miastach sieci będą podejmowane starania o zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz walorów przyrodniczych, a także wspieranie rozwoju lokalnej twórczości;
- nowoczesność – miasta sieci Cittaslow będą otwarte na innowacje i kreatywność, inteligentne rozwiązania zarówno w zakresie funkcji społecznych i gospodarczych, jak i organizacji samych miast;

44 *Ponadlokalny program rewitalizacji sieci miast Cittaslow województwa warmińsko-mazurskiego*, 2019, s. 6–7, https://cittaslowpolska.pl/images/PDF/PPR_08_2019.pdf [dostęp: 12 września 2022 r.].

45 *Ibidem*, s. 64–124.

46 *Miasta dobrego życia...*, s. 5.

47 *Ibidem*, s. 6–7.

- troska o potrzebujących – intensyfikacja procesów włączenia społecznego, ograniczanie zjawiska wykluczenia społecznego;
- wspieranie przedsiębiorczości – wspieranie producentów lokalnych i rozwój lokalnej wytwórczości, zwłaszcza ludzi młodych;
- integracja – budowanie coraz lepszego klimatu współpracy oraz wzmacnianie kapitału społecznego. Integracja na płaszczyźnie współpracy samorządów i w relacjach między różnymi organizacjami wewnątrz miast, a także w relacjach między organizacjami działającymi w różnych miastach sieci Cittaslow;
- rozwój indywidualny – wysoka jakość życia oznacza również możliwości realizowania pasji, ambicji i planów życiowych każdego z mieszkańców.

Tak ukierunkowane działania mogą przyczynić się do rozwoju polskiej sieci Cittaslow, przynieść wymierne korzyści, takie jak poprawa jakości życia, rozwój przedsiębiorczości lokalnej, zahamowanie negatywnych procesów demograficznych, rozwój turystyki, ochrona dziedzictwa kulturowego, pozytywne przeobrażenia przestrzeni czy poprawa wizerunku miasta⁴⁸.

Podsumowanie

Nie ma jednego uniwersalnego modelu rozwoju małych miast, sprawdzającego się w każdym z nich⁴⁹. *Slow city* to indywidualny model rozwoju, pewien koncept, sposób myślenia o zasobach i rozwoju miasta, o budowaniu jakości we wszystkich obszarach funkcjonowania miasta oraz życia jego mieszkańców. W tej perspektywie jest to model o charakterze adaptacyjnym. Co więcej, może to być bardzo twórcza adaptacja, na miarę możliwości miasta, wykorzystująca jego potencjał społeczno-kulturowy, opierająca się na kreatywności podmiotów lokalnych (władz, mieszkańców, lokalnych liderów), wykorzystująca różne teoretyczne ujęcia miasta (inteligentne, odporne, cyrkularne) i narzędzia realizacji celów zrównoważonego rozwoju. Wszystko to z myślą o poprawie jakości życia.

Dotychczasowe badania i obserwacje autorki pozwalają stwierdzić, że miasta należące do sieci Cittaslow coraz lepiej wykorzystują szanse, jakie stwarza przyjęcie takiego podejścia do ukierunkowywania rozwoju miasta. Rozwijająca się współpraca, dobre praktyki i wymiana doświadczeń oraz perspektywa sieciowa, przyjęta przy określaniu wizji i celów rozwojowych coraz bardziej licznej grupy miast Cittaslow, ułatwiająca na przykład pozyskanie zewnętrznych środków na finansowanie inwestycji, potwierdzają, że sieć wchodzi w kolejny etap rozwoju – ugruntowanej współpracy i ponadlokalnej perspektywy planowania rozwoju. Pozwala to sądzić, że sieć miast Cittaslow stanie się jeszcze bardziej rozpoznawalną marką na całym świecie, bę-

48 Szerzej: A. Jaszczak et al., *Revitalization of Public Spaces in Cittaslow Towns: Recent Urban Redevelopment in Central Europe*, „Sustainability” 2021, nr 13(2564), s. 1–24, <https://doi.org/10.3390/su13052564>; J. Poczobut, *Działania rewitalizacyjne w miasteczkach Polskiej Krajowej Sieci Miast Cittaslow*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zarządzanie Publiczne” 2010, nr 1–2(9–10), s. 105–119; E. Farelunik, *Idea slow jako wyznacznik działań rewitalizacyjnych podejmowanych na obszarach miejskich*, „Przeгляд Naukowy Metropolitan” 2018, nr 1(9), s. 18–27.

49 E. Zadęcka, *Slow city...*, s. 104.

dzie też ważnym podmiotem regionalnej i krajowej polityki rozwoju, a głos jej reprezentantów ma szansę być zauważony na poziomie Unii Europejskiej (jako głos małych i średnich miast). Miasta Cittaslow są pozytywnym przykładem współpracy sieciowej małych i średnich ośrodków, które mimo częstych problemów i barier rozwojowych podejmują wysiłek realizacji wspólnych działań oraz wykorzystywania nowatorskich narzędzi rozwoju lokalnego, czym potwierdzają znaczenie ośrodków takiej skali dla rozwoju lokalnego i regionalnego. Dostrzeżenie i docenienie aktywności miast Cittaslow, stanowiących potencjał do rozwoju społeczno-gospodarczego regionu, budujących ciekawą ofertę produktów miejskich (w tym sieciowego produktu turystycznego) i dążących do poprawy jakości życia mieszkańców, może stać się szansą nie tylko dla pojedynczych miast, lecz także dla całego regionu. Dziś zauważamy to zwłaszcza na Warmii i Mazurach – Urząd Marszałkowski Województwa Warmińsko-Mazurskiego jest członkiem wspierającym PKSMC.

Przyjęcie modelu *slow city* jako wyznacznika realizowanej w miastach polityki rozwoju oraz ich współpraca w ramach sieci są odpowiedzią małych miast na współczesne wyzwania rozwojowe (nie tylko lokalne czy krajowe, lecz także te o charakterze globalnym), stanowią szansę na ich szybszy, bardziej trwały i zrównoważony rozwój. Odwrócenie procesów depopulacji, zwiększenie poziomu przedsiębiorczości (również tej w duchu *slow*), wzrost zaangażowania i poziomu partycypacji mieszkańców oraz ochrona środowiska naturalnego z wykorzystaniem innowacyjnych rozwiązań technologicznych to kwestie, które wydają się kluczowe w rozwoju społeczno-gospodarczym polskich *slow cities* w najbliższej przyszłości.

Bibliografia

- Breuste J., Artmann M., Ioja C., Qureshi S., *Making Green Cities. Concepts, Challenges and Practice*, Springer, 2020.
- Bryx M., *Mieszkanie dostępne w zrównoważonym mieście*, CeDeWu, Warszawa 2021.
- Bryx M., Lipiec J., Rudzka I., *Green Urban Regeneration Project*, CeDeWu, Warszawa 2015.
- Carp J., *Cittaslow Mean Resilience* [w:] *Alterarchitectures Manifesto: Observatory of Innovative Architectural and Urban Processes in Europe*, red. T. Paquot, Y. Masson-Zanussi, M. Stathopoulos, Eterotopia, Milan 2012.
- Dembicka-Niemiec A., *Zrównoważony rozwój a funkcje miast. Badanie związków między zrównoważonym rozwojem średnich miast w Polsce a ewolucją ich struktury funkcjonalnej*, Uniwersytet Opolski, Opole 2017.
- Drobnik A., *Hybrydyzacja rozwoju – przypadkowość czy nowy wzorzec rozwoju?* [w:] *Nowe sektory gospodarki w rozwoju miasta – hybrydyzacja rozwoju*, red. A. Drobnik, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2017.
- Drobnik A., *Koncepcja „urban resilience”: narzędzie strategicznej diagnozy i monitoringu miast*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2015, t. 77, nr 1, <https://doi.org/10.14746/rpeis.2015.77.1.7>.
- Dziworska K., Wojewnik-Filipkowska A., Trojanowski D., *Dokąd zmierzają współczesne miasta?* [w:] *Inwestycje i nieruchomości – współczesne wyzwania*, red. A. Wojewnik-Filipkowska, K. Szczepaniak, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2019.
- Farelnik E., *Idea slow jako wyznacznik działań rewitalizacyjnych podejmowanych na obszarach miejskich*, „Przegląd Naukowy Metropolitan” 2018, nr 1(9).
- Farelnik E., „Smart slow city” jako hybrydowy model rozwoju współczesnych miast, „Biuletyn KPZK PAN” 2018, nr 272.

- Farelnik E., Stanowicka A., Wierzbicka W., *Cittaslow – model rozwoju i współpracy małych miast*, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Olsztyn 2020.
- Farelnik E., Stanowicka A., Wierzbicka W., *The Effects of Membership in the Polish National Cittaslow Network*, „Equilibrium. Quarterly Journal of Economics and Economic Policy” 2021, t. 16, nr 1, <https://doi.org/10.24136/eq.2021.005>.
- Hausner J., *Społeczna czasoprzestrzeń gospodarowania. W kierunku ekonomii wartości*, Wydawnictwo Nieoczywiste, Warszawa 2019.
- Jałowiecki B., *Badanie miasta – stare i nowe pytania*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Sociologica” 2015, nr 54, <https://doi.org/10.18778/0208-600X.54.02>.
- Jaszczak A., Kristianova K., Pochodyła E., Kazak J.K., Młynarczyk K., *Revitalization of Public Spaces in Cittaslow Towns: Recent Urban Redevelopment in Central Europe*, „Sustainability” 2021, nr 13(2564), <https://doi.org/10.3390/su13052564>.
- Kudłacz M., *Miasto-idea. Nowe podejście do gospodarowania zasobami miasta*, CeDeWu, Warszawa 2021.
- Landry Ch., *Kreatywne miasto*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2013.
- Mierzejewska L., *Rozwój zrównoważony miasta. Zagadnienia poznawcze i praktyczne*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2009.
- Mierzejewska L., *Zrównoważony rozwój miasta – wybrane sposoby pojmowania, koncepcje i modele*, „Problemy Rozwoju Miast. Kwartalnik Naukowy Instytutu Rozwoju Miast” 2015, nr 3.
- Mierzejewska L., Parysek J.J., *Porządne miasto porządnymi mieszkańcami*, „Studia Miejskie” 2020, nr 39, <https://doi.org/10.25167/sm.2064>.
- Moreno C., Allam Z., Chabaud D., Gall C., Pralong F., *Introducing the „15-minute City”: Sustainability, Resilience and Place Identity in Future Post-pandemic Cities*, „Smart Cities” 2021, nr 4, <https://doi.org/10.3390/smartcities4010006>.
- Noworól A., *Hybrydyzacja zarządzania rozwojem terytorialnym*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2020.
- Parysek J.J., *Miasto w ujęciu systemowym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2015, t. 77, nr 1, <https://doi.org/10.14746/rpeis.2015.77.1.3>.
- Parysek J.J., *O metaforach i innych pojęciach w kontekście wehikułów rozwoju lokalnego i regionalnego*, „Studia KPZK PAN” 2017, nr 177, <https://doi.org/10.24425/118583>.
- Parysek J.J., *W poszukiwaniu optymalnego modelu rozwoju miasta (temat z wariacjami)* [w:] *W poszukiwaniu optymalnego modelu miasta*, red. E. Szafranek, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2021.
- Poczobut J., *Działania rewitalizacyjne w miasteczkach Polskiej Krajowej Sieci Miast Cittaslow*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zarządzanie Publiczne” 2010, nr 1–2(9–10).
- Raworth K., *Ekonomia obwarzanka. Siedem sposobów myślenia o ekonomii XXI wieku*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2021.
- Small Cities, Big Issues: Reconceiving Community in a Neoliberal Era*, red. Ch. Walmsley, T. Kading, AU Press, Edmonton, 2018.
- Stawasz D., Sikora-Fernandez D., *Koncepcja smart city na tle procesów i uwarunkowań rozwoju współczesnych miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.
- Strzelecka E., *Małe miasta a nowoczesne modele rozwoju miast* [w:] *Alternatywne modele rozwoju miast. Sieć miast Cittaslow*, red. E. Strzelecka, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź 2017.

- Śleszyński P., *Aktualne wyzwania rozwoju średnich miast w Polsce* [w:] *W poszukiwaniu optymalnego modelu miasta*, red. E. Szafranek, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2021.
- Śleszyński P., *Gmina dobra do życia. Wskaźnik jakości życia w gminach*, Serwis Samorządowy PAP, Warszawa 2021, https://samorząd.pap.pl/sites/default/files/2021-11/Raport_Gmina_dobra_do_zycia_0.pdf.
- Wichowska A., *Determinanty dochodów własnych w budżetach kurczących się miast Polski w kontekście lokalnego rozwoju społeczno-gospodarczego*, „Studia BAS” 2021, nr 4(68) [Zewnętrzne źródła finansowania jednostek samorządu terytorialnego w Polsce, red. P. Felis, M. Korolewska], <https://doi.org/10.31268/StudiaBAS.2021.34>.
- Wierzbicka W., *Polish National Cittaslow Network: Assessment of Cities' Membership in the Network*, „Ekonomia i Prawo. Economics and Law” 2021, t. 20, nr 4, <https://doi.org/10.12775/EiP.2021.054>.
- Wierzbicka W., *Socio-economic Potential of Cities Belonging to the Polish National Cittaslow Network*, „Oeconomia Copernicana” 2020, t. 11, nr 1, <https://doi.org/10.24136/oc.2020.009>.
- Wojewnik-Filipkowska A., Gierusz A., Krauze-Maślankowska P., *Fundamentalna siła miasta. Synteza koncepcji zrównoważonego, inteligentnego i odpornego miasta*, CeDeWu, Warszawa 2021.
- Zadęcka E., *Slow City as a Local Development Model*, „Economic and Regional Studies” 2018, nr 11(30), <https://doi.org/10.2478/ers-2018-0027>.
- Zawadzka A.K., *Accessibility of Polish and Nordic Cittaslow Towns*, „Barometr Regionalny” 2018, t. 16, nr 2.

Akty prawne i dokumenty

- Cittaslow International Charter*, 2017, https://www.cittaslow.org/sites/default/files/content/page/files/2571_nuovo_statuto_cittaslow_en_12.05.pdf.
- Cittaslow List*, 2022, https://www.cittaslow.org/sites/default/files/content/page/files/246/cittaslow_list_june_2022.pdf.
- Europejski Zielony Ład. Aspirowanie do miana pierwszego kontynentu neutralnego dla klimatu*, Komisja Europejska, 2022, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_pl.
- Komunikat Komisji. Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu (COM(2010) 2020), <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:PL:PDF>.
- Krajowa Polityka Miejska 2030*, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Warszawa 2022, <https://www.gov.pl/attachment/01114756-5e93-4607-a616-44d59a24e9d5>.
- Miasta dobrego życia 2030. Program rozwoju miast sieci Cittaslow województwa warmińsko-mazurskiego*, wrzesień 2021, https://cittaslowpolska.pl/images/stowarzyszenie/Program_rozwoju_miast_sieci_Cittaslow.pdf.
- Międzynarodowy statut miast Cittaslow*, 2017, https://cittaslowpolska.pl/images/PDF/statut_cittaslow-12-maja--2017.pdf.
- Ponadlokalny program rewitalizacji sieci miast Cittaslow województwa warmińsko-mazurskiego*, 2019, https://cittaslowpolska.pl/images/PDF/PPR_08_2019.pdf.
- Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 25 września 2015 r. Przekształcamy nasz świat. Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030 (A/RES/70/1), https://www.unic.un.org.pl/files/164/Agenda%202030_pl_2016_ostateczna.pdf.
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. nr 62, poz. 627, ze zm.).
- Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz.U. 2015, poz. 1777).

Strony internetowe

Bank Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego, <https://bdl.stat.gov.pl/bdl>.

Cittaslow – International Network of Cities Where Living is Easy. Innovation by Tradition, https://www.cittaslow.org/sites/default/files/content/page/files/246/cittaslow_2019_brochure_1.pdf.